STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13564

DI BALADE FUN NEKHTIKN VALD

Chawa Rosenfarb

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

חוה ראזענפארב

די באלאדע פֿון נעכטיקן וואלד

(און אנדערע לידער)

לאנדאן 1947

Printed in England by
The Narod Press,
129-131 Cavell Street, London, E.1

חוה ראזענפארב

א וואָרט צום לייענער

דעם 8־טן פעברואַר 1940 איז געקומען דער באַפעל פון די נאַציס, וועגן געטאָ פאַר ייִדן פון לאָדזש. ס'איז געווען ערב מיין געבורטס־טאָג. כ'האָב דעמאָלס געענדיקט 17 יאָר. אַ פּאָר וואָכן שפּעטער האָב איך שוין געוואָנדערט אין געטאָ, לענגאויס די דראָטן. בעת יענעם שפּאַציר איז אויפגעגאַנגען אין מיר די בענקשאַפט צום געזאַנג... כ'האָב אָנגעשריבן דאָס ערשטע לידל אין געטאָ.

זעקס יאָר שפּעטער האָב איך אָנגעשריבן די „באַלאַדע פון נעכטיקן וואַלד". מיין ערשטע ליד נאָך דער באַפרייאונג.

צווישן די דאָזיקע ביידע לידער ציען זיך די יאָרן פון אונדזער גאָלגאָטע. דאָס ערשטע געשריבן אין לאָדזש, דאָס צווייטע אין בריסל. דאָס ערשטע געבורמט אינעם אומבאַוואוסטן פאַרגעפּיל פונעם וויטן וועג אונדזערן, נאָך אינדערהיים, נאָך אַרומגערינגלט מיט זיי אַלעמען. נאָך אַזוי רייך. דאָס צווייטע — ווען איך בין געקומען פון יענעם וועג, וואו יעדער טאָג און יעדע נאַכט איז געווען אונדזער קבר, וואו יעדער וואַלד, יעדער שליאַך האָט געשטאַרט מיט אונדזערע מצבות. געלאָזט זיך אין וועג מיט זיי אַלעמען, געקומען אָהער אַליין. הינטער מיר דאָס היימלאָזע פּוילן, דאָס זאַטע מיט אונדזער בלוט דייטשלאַנד. הינטער מיר אונדזער זעקס מיליאָניקער טויט. און אויב טויט איז ניט נור די רגע, ווען דאָס האַרץ הערט אויף קלאַפּן, נור אויך דער צעטער פון גוף און נשמה, ביז יענער ווײַלע — טאָ וויפל מאָל בין איך אַליין געשטאָרבן!

יענער חושכ'דיקער וועג איז פול געווען מיט גרויסער ליכטיקייט, מיט געלייטערטער דערהויבונג. יעדע אָרעמסטע נשמה האָט געפיבערט מיט געטלעכער בענקשאַפט צום לעבן, האָט דערקענט די טיפקייטן פון ליבע צו אַ קינד, צו טאַטע־מאַמע, צו אַ ברודער, אַ פריינט, צום אייגענעם פאָלק. האָט דערקענט דעם האַס, פאַר דורות־דיקער פיין און עוולות.

און איר פון אַנדערע פעלקער, און איר אונדזערע אייגענע ברידער, וואָס זייט געווען ווייט פון אונדז אין יענע איינזאַמע יאָרן, וואָס איר האָט געלעבט אַזוי אָרעם און קליין אין טעג פון אונדזער גרויסקייט; ווען איר טרעפט אַזאַ איינעם פון דאָרטן, אַזאַ

פילפאַך געשטאַרבענעם על־פּי־נס געראַטעוועטן, קושט זיינע אויגן, וואָס האָבן געזען, קושט זיינע מידע פיס, וואָס האָבן איבראַפּע אַדורכגעוואַנדערט אין איינזאַמער היים־בענקשאַפט. ווי לאַנג ער וועט זיך בלאָנקען, אָן רו, ווי לאַנג איר וועט אים ניט היי־ליקן, אַזוי לאַנג וועט איר זינקען אין אייער ירידה.

ווען איך האָב געעפנט מיינע „באַפרייטע" אויגן, האָב איך דערפילט אונדזער גרויסע אָרעמקייט. און ס׳האָט זיך מיר געדאַכט, אַז לעבן פאַר אונדז וועט הייסן, נור דערמאָנען. אָבער מיט דער צייט איז אויפגעגאַנגען אין מיר אַ נייער אמת. כ׳האָב געזען, אַז אונדזער מאַרטירער־וועג האָט קיינעם גאָרניט געלערנט, אונדזער קרבן האָט קיינעם ניט געלייטערט. אַנשטאָט טראָגן אונדז אויף די הענט, לאָזט די וועלט צאַנקען אונדזערע הייליקע רעשטלעך אויפן מיסטקאַסטן פון חרוב׳ן דייטשלאַנד, און קיין שום פאָלק האָט ניט אויפגעהויבן די שטים פאַר אונדזערע רעכט. און ס׳איז מיר קלאָר געוואָרן, מיר, לעבן־געבליבענע, מיר האָבן אַ הייליקע מיסיע. מיר דאַרפן לער־נען ליב האָבן. די אַנדערע קענען עס ניט. מיר דאַרפן אונדזער נעכטן אויפנעמען אין אונדזערע בלוטן און אין דער בלינדער פינצטערניש פון דער היינטיקער וועלט דאַרפן מיר, די געפייניקטע, מיר, די געהייליקטע אויפגיין מיט אונדזער ליכט. מיר דאַרפן לער-נען פון אונדזער נעכטן. אונדזערע קינדער און די קינדער פון אַנדערע פעלקער מוזן זינגען ס׳געזאַנג פונעם גרויסן וואַלד.

מיינע געטאָ־לידער האָב איך געטראָגן מיט זיך ביז צו דער ערשטער סעלעקציע אין אוישוויץ. דאָרט האָט מען זיי מיר צוגענומען. כ׳בין שוין דאַמאָלס געווען באַרויבט פון אַלעם טייערן. געשטאַנען אַ נאַקעטע, מיט אַ גאָל־ראַזירטן קאָפּ. די לידער זיינען געווען דאָס לעצטע, וואָס מען האָט מיר צוגערויבט. נאָך דער באַפרייאונג האָב איך מיך דערמאָנט אייניקע פון זיי. מייסטנטייל די, וועלכע כ׳האָב געשריבן אין מאָמענטן, וועלכע האָבן זיך ספּעציעל איינגעקריצט אין מיין זכרון. אַ פּאָר פון די דאָזיקע, אגב, ניט געטרוי דערמאָנטע לידער דרוק איך דאָ אָפּ, מיט באַמערקונגען, ווען זיי זיינען גע־שאַפן געוואָרן. דאָס ליד ממעמקים געשריבן שוין נאָך דער באַפרייאונג פאָדערט געוויסע דערקלערונגען, פיל געטאָ־ווערטער, וועלכע וואָלטן געדאַרפן ווערן סימבאָלן מוזן אָבער פריער ווערן דערקלערט און באַקאַנט געמאַכט, זיי זאָלן קענען ווערן אונד־זער אַלעמענס אייגנטום.

דאָס דאָזיקע ביכל דערשיינט אַ דאַנק דעם דיכטער משה עובד, וועלכער האָט איבערגעלייענט מיין „באַלאַדע פון נעכטיקן וואַלד" אין יוני נומער פון דער „צו־קונפט", (1946). ער האָט דערהערט דאָס ליד. עס אויפגענומען אין זיך. ער האָט מיך דערמעגלעכט אָפּצודרוקן עס צוזאַמען מיט נאָך אַנדערע לידער אין דעם דאָזיקן ביכעלע.

די דאָזיקע געזאַנגען זיינען ווייט ניט אַלעס, וואָס איך האָב צו זאָגן און צו באַ־זינגען, וואָס איך האָב צו דערציילן פון אונדזער נעכטן. זאָל עס דערווייל אויפגיין אין אונדזער היינט ווי אַ טאָו, ווי אַ ציטער פון אונדזער גרויסן ניגון.

חוה ראזענפארב,

בריסל, נאָוועמבער 1946.

ממעמקים קראתיך ד׳...

דאָרט אף יענער זייט...*

דאַרט אויף יענער זייט איז די פרייהייט
זעסט זי פונדערווייט דורך די דראָטן.
דאָרט אויף יענער זייט — דער פרייער ניגון.
דאָרטן לויפט די צייט, דאָרטן לעבן
מענטשן פרייע.

ברודער, נעם מיין האַנט, הער אויף וויינען.
ברודער, קיי דיין ברויט מיט די ציינער.
און נישט קוק אַהין מער אַריבער.
...ס׳ציען פעלדער גרין, דאָרטן... ליבער
ברודער מיינער.

פאַרגעס אָן דעם, פאַרגעס און קיי דיין ביסן.
טרינק דיין פיין און פרעס.
און האָסט אַ קישן? לייג דיין שווערן קאָפּ, לייג דיין מידן.
חלום דיר אין שלאָף. דאָרט טו שמידן
דיר דיין פרייהייט.

---

* דאָס ערשטע געטאָ ליד. געשריבן אָנהויב געטאָ, ווינטער, 1940.

יצחק'ס חלום

איך בין שוין געשטאַנען צום וואַנדער אַ גרייטע,
דער רוקן געבויגן פון וועג, וואָס מיך וואַרט.
האָט טיר זיך צעעפנט, פאַר מיר איז דערשינען
פון הייליקסטע ספרים — זיין ברוינע געשטאַלט.

אַ נאַקעטער קערפּער, מעסער אין גאַרטל,
אין ווייכע סאַנדאַלן די בראָנזענע פיס.
אויף אַקסלען־האַלץ אין אַ שייטער געבונדן,
האָט ער געשמייכלט יינגליש און זיס.

גוט־מאָרגן, מיין מיידל, דערקענסט מיך נישט ליבסטע ?
אויף מיר האָסטו צוואַנציק יאָר לאַנג געוואַרט.
דאָס בין איך יצחק, דיין חתן־באַשערטער.
דורך דורות אומענדלעך צו דיר כ'האָב געגאַרט.

אַוועק וואַרף די קליידער, אַ טוך נעם אַ ווייסעס
און בינד דיר די לענדן אַרום.
פלעכט אויף די צעפּ און הער אויף צו וויינען.
די האַנט גיב מיר דיינע און קום!

געשריבן דאָנערשטאָג דעם 6־טן סעפּטעמבער 1942. אין טעג פון דער „געטאָ-שפּער״. דורך 10 טעג האָבן יידן ניט געטאָרט אַרויסגיין פון זייערע וואוינונגען. די דייטשן זענען געגאַנגען פון הויף צו הויף, אַוועקגעריסן קינדער פון מאַמעס, טאַטע־מאַמע פון קינדער, קראַנקע פון בעטן. מען האָט דאַמאָלס דוכט זיך אַרויסגעפירט אַ 18־20 טויזנט יידן. זיי זענען אַלע פאַרניכטעט געוואָרן אין כעלמנאָ.

מיר וועלן דורך וועגן וואַנדערן, ליבסטע
לענדער און ימים אומשפּרייזן אָן צאָל.
ביז כ׳וועל דיך ברענגען, מיין כלה־באַשערטע
אַהין אינעם גרינעם חתונה־טאָל.

טאַ קום, לאָמיר שפּאַנען, די וויטן, זיי רופן,
וואָס שטייסטו פאַרציטערט און פרעמד ביי דער זייט?
פרעגסט, וואָס איז דער שייטער אויף אָקסל?
און וואָס דאָס בלאַנקנדע מעסער באַדייט?

טאַ קום, מיין געליבטע, אַרויס צו די וועגן,
גיב מיר דיין האַנט און כ׳זאָג עס דיר באַלד;
פון האָלץ וועל איך שפּעטער אַ הייליקן שייטער
בויען אויף לאָנקע, אין וואַלד.

און ס׳מעסער, מיין כלה, וועל איך דאָרט שלייפן
דערנעבן אויף אַ נאַקעטן שטיין,
און ווער ס׳וועט דער קרבן זיין פרעגסטו זיך?
הער זשע: דער קרבן וועסטו זיין אַליין!

דער קרבן פאַר גאָט איז דיין קרבן פון לעבן,
ווי ס׳האָט מיר געזאָגט מיין טאַטע אברהם.
אויב גלויבסטו אין ליבע און ליבסטו אין גלויבן
טאַ האָב נישט קיין מורא און קום!

כאָטש ברענען וועט שוין דער הילצערנער שייטער
און לעקן דאָס לייב דיר. דאָך וועסטו זען:
ס׳וועט פאַלן פון האַנט מיר דאָס בלאַנקנדע מעסער.
דער נס וועט מיט דיר, ווי מיט מיר דאַן געשען.

און ס׳וועלן אונדז טייכן דאָרטביידע באַזינגען,
אונדז וועלן באַוויינען די ביימער די טריבע
און גאָט וועט פון בערג מיט זיין דונערן־שטימע
מיט הייליקן ציטער אונדז לייענען די כתובה.

טאָ קום זשע, געליבטע, קום לאָמיר שפּאַנען
עס גרייט שוין דער הימל אַ חופּה פאַר דיר
קום צו די בלויע עקדה׳שע־פלאַמען,
קום אויף דיין לעצטן מיידל־שפּאַציר.

בין איך געשטאַנען און האָב נור געשמייכלט,
ווען ער האָט די הענט די מיר געקושט.
פאַר מיר האָט אַ וועג זיך אַ וויסטער געצייכנט
מיט רויטקייט פון מיין פאַרגליווערטן בלוט.

— גיי פון מיר יצחק, דו זוניקער בחור,
גיי און לאָז מיך דאָ איבער אַליין.
ניט דו ביסט מיין חתן, ניט איך בין דיין כלה.
קענסטו מיך פירן אין ספר אַריין?

מיט מיר וועט קיין נס, ווי מיט דיר, נישט געשען
כאָטש ס׳ליבט מיך מיין גוטער טאַטע אברהם.
כאָטש אים ציטערט די האַנט, ווען ער טוט מיך בענטשן.
ער גלייבט נישט אין גאָט — און איך נישט אין אים.

מיין טאַטע אברהם גייט מיט מיר דערנעבן,
מיר בלאָנדזשעןביידע, פאַרלאָשן דאָס ליכט
און אַנשטאָט דאַוועגען ווילן מיר עסן,
אויף וועג צו עקדה, מיין טאַטע און איך.

גיי פון מיר, יצחק, איך גיי צו גאָלגאָטע,
דאָרט וואַרט אויף מיר קריסטוס און ס׳וואַרטן מיט אים
די ליכטיקע העלדן פון רעוואָלוציעס.
די יידן און גוים פון קידוש־השם.

זיי וואַרטן אויף מיר און וועלן מיך גריסן
פון וייטן מיט אַ וואַרעמער האַנט.
זיי וועלן מיך זאַלבן און וועלן מיך קרוינען
אַלס הייליקסטע אין זייער הייליקן לאַנד.

זיי האָבן אַלע געקעמפט און געליטן
געשטאָרבן צו מאַכן עמעצן פריי
נור איך בין גרעסער, נור איך בין העכער
נור אין ליידן בין איך נאָך רייכער פון זיי.

אויף חושך־וועגן צו ווייטער עקדה
האָט גלויביק אַ פלעמל געוואַנדערט מיט זיי
נור איך בין גרעסער, נור איך בין העכער
נור אין גלויבן בין איך מער אָרעם פון זיי.

טאַ, ווי קענען היינט געשען מיט מיר ניסים,
אַז ס׳זענען קיין ניסים געשעען מיט זיי
וואָס זיי האָבן אין גלויבן געלעבט און גע׳תפילה׳ט
און איך וויל נור זאָט זיין אין שעה פון פאַרגיין.

טאָ גיי פון מיר, יצחק. מיין וועג איז אַ וויסטער
דורך נעכט אָנע תפילה, דורך טעג אָנע ברויט
מיך וועט פאַרציקן די וויסטע עקדה
מיך וועט אָנשטאָט גאָט — דערלייזן דער טויט.

און דאָ האָט די טיר אַ שטורעם צעעפנט
אַ ווינט האָט צעטראָגן מיין היים און מיין הויז
און האָט זיך צעפיפן אין שכנישע גאַסן
אַרויס, צו דעם שייטער! אַרויס!

האָב איך געקוקט אויף מיין טאַטן אברהמען.
נור ער האָט מיך שווייגנד גענומען ביים האַנט.
און בראָנזענער יצחק אין אַנגסטיקטן ציטער
געפּרעסט האָט זיין גוף צו דער וואַנט.

— דו שרעקסט זיך גאָר יצחק? איך בין נאָר אַ חלום.
דערוואַך און דו ביסט שוין צוריק אינדערהיים.
דאָרט וואַרט אויף דיר רבקה, דיין אמת׳ע כלה,
און רופט אין געצעלט דיך אַריין.

אייל זיך צוריק אין דיין לאַנד פון די ניסים
און מיך מיט מיין טאַטן לאָז איבער אַליין.
דיין גאָט גייט אַליין היינט מיט אונדז צו עקדה,
טאָ אייל זיך צוריק אין דיין ספר אַריין.

וואו ביסטו, זונעניו?

וואו ביסטו, וואו ביסטו, זונעניו?
אין שפּיגלען פון ימים, מיין מאַמעניו
באָדן זיך וואָלקנדלעך ווייסע, ווי שניי
און הימלישע אָרעמס וויגן זיי איין.

און דו, וואו ביסט, דו, וואו ביסט זונעניו?
אין רוישיקע וועלדער מיין מאַמעניו,
זינגט זיך דאָרט ערגעץ אַ פויגל אַ ליד.
און ווינטן אויף האַרפעס העלפן אים מיט.

און אויף די לאָנקעס, גיין, מאַמעניו,
זינגט זיך אַ פאַסטעכל גלאַט אַזוי צו
און אפשר האָט ער אַ פידעלע אויך
שפּילט ער פאַר שעפעלעך האַרציק אַזוי.

און דו וואו ביסט, דו וואו ביסט זונעניו?
עס גאָלדיקן זאַנגען, מיין מאַמעניו,
און ס׳גייען סאָלדאַטן דורך וועגן אַהיים
ס׳וועט מאָרגן מסתמא אַ יום־טוב שוין זיין.

ס׳וועט מאָרגן פאַרגעסן זיין שנאה און שווערד
מסתמא וועט שלום זיין אויף דער ערד.
מסתמא וועט אויפגיין אַ זוניקע פרייד
אין קינדישע אויגן, אין קינדישע רייד.

און דו וואו ביסט, דו וואו ביסט זונעניו ?
אין שטאָטישע גאַסן, מיין מאַמעניו
וועלן קונדייסימלעך שמוציק, פאַרשייט
קומען צו לויפן, צו טאַנצן אַהיים.

וועלן שפרינגען אויף קניען און שמייען זיך אום,
און וועלן זיין דאָ, איבעראַל, אומעטום.
וועלן קייכן פון לאַכן און הונגריק אַזוי
וועלן קייען דאָס פרישע געבאַקענע ברויט.

און דו וואו ביסט, דו וואו ביסט זונעניו ?
אין אַ שטיבל אַ וייטן מיין מאַמעניו,
וועט שטיין דאָרט אַ בעטל, אַ לערעסביים זייט.
וועט ליגן אין ווינקל אַ שטומער טרומייט.

און דאָרטן איז טונקל, מיין מאַמעניו,
דאָרט איז אויף שטענדיק די בענקשאַפט שוין דאָ.
און דאָרט וועט שוין קיינמאָל ניט שמייכלען די פרייד.
ס׳וועט שטענדיק דאָרט זיצן אַ מאַמע פאַרוויינט.

און וואו ביסטו, וואו ביסטו זונעניו...
זי וועט מער ניט זינגן: איילע־ליו־ליו —
ס׳וועט קיינער נישט פאַטשן „פאַטשע קיכעלעך״,
ניט ווערן צו ענג קליינע שיכעלעך.

און לידיק וועט זיין איר שויס, אירע הענט
ס׳וועט יאָמערן ס׳לייב אירס צום צערטל פאַרבענקט
און אייביק וויגן דאָס לידיקע וויגעלע
און פרעגן: — וואו ביסטו, מיין יידיש יינגעלע ?

וואו ביסטו, וואו, דו מיין זונעניו ?
כ׳ביך שוין מאַמעניו, לאַנג מער נישטאָ...
פרעג אים, פרעג אים, אינדרויסן דעם ווינט.
אַ פרעמדער טאַטע האָט געשפילט מיט דיין קינד.

געשריבן נאָך דער „שפערע״ האַרבסט 1942

רעגן... רעגן... רעגן... *

רעגן, רעגן, רעגן
קאַפּעט טראָפּ נאָך טראָפּ.
שלינגעון מיינע שויבן
טרערן שטיל אַראָפּ.

רעגן... רעגן... רעגן,
וואָס וועט מאָרגן זיין?
אויף וועלכע וויסטע וועגן
וועט רינען מיין געוויין?

לעבן... לעבן... לעבן,
ציטערסט אין מיין שויב.
כ׳וויל שפייען דיר אַ קללה,
און כ׳פּליסטער נור אַ לויב.

לעבן... לעבן... לעבן,
טריף נאָך, טריף אַ טראָפּ.
שמייס מיך מיט דיין רעגן,
נאָר טרעט פון מיר נישט אָפּ.

אַ פליג, וואָס ווערט געבוירן
אין גרויען, טויטן הארבסט
ווייסט אויך דעם טעם פון יום־טוב,
פון פרייד, איידער זי שטאַרבט.

*) געשריבן הארבסט 1943.

איך קען אין נעכט אין וויסטע
בליען גרין און צאַרט,
און ס׳קען מיין גרעסטע סעודה
זיין — אַ שטיק ברויט פאַרדאַרט.

איך קען אין טעג פון אימה
געפינען שטויב פון פרייד,
איך קען צו מיין געליבטן
נאָך רעדן זיסע רייד.

איך קען אַפילו טאַנצן,
ווען ס׳פאַלט מיין היימיש הויז,
כ׳האָב נאָך אַזוי פיל טרערן,
וואָס מאַכט עס ביי מיר אויס ?

און ס׳קען אַ חושך־הימל
צודעקן מיין קאָפּ
און ס׳קען אַ שטיין אַ קאַלטער
פאַרוויגן מיך צום שלאָף.

און ס׳קענען וועלטן־זייטן
זיין ווענט אַרום מיין הויז,
ווען זיי אַפילו פאַלן,
וואָס מאַכט עס מיר דען אויס ?

כ׳קען גיין אַפילו באָרוועס,
מיט בגדים דורכגעברענט,
און ס׳קען דאָס בלוט מיר טריפן
פון מיינע דינע הענט !

און קיינמאָל וועט קיין שאָטן
נישט אויפגיין אין מיין אויג,
דו וועסט מיך געגאַרן —
און איך וועל זאָגן : כ׳גלויב !

קען זיין, אַז איך בין טאַקע,
אין הארבסט, אַ געבוירענע פליג.
דאַנק איך דערפאַר דיר, מיין לעבן,
און דו גיב מיר אָפּ מיינע טעג.

בעסער הארבסטיק זיך פרייען,
איידער אינגאַנצן נישט זיין.
וואָס זאָל איך טון, אַז כ׳וויל לעבן
און אויסווייינען נאָך מיין געוויין?

* * *

לעבן... לעבן... לעבן. .
טריף נאָך, טריף אַ טראָפּ.
שמייס מיך מיט דיין רעגן
נור טרעט פון מיר נישט אָפּ.

לעבן. . לעבן. . לעבן. .
ציטערסט אין מיין שויב.
כ׳וויל שפייען דיר אַ קללה
און כ׳פליסטער נור אַ לויב.

טע־בע־צע באַלאַדע *

וואו גייט זי דורך גאַסן אַצינדער
ווען פרילינג איז גרין און צעהעלט ?
דאָס גייט זי צום געטאָ — בית־עולם
מיט זון אויף די ביינִיקע הענט.

אַ צעטל, אַ ווייסער אין בוזעם
מיט איר דיאַגנאָז : טע־בע-צע.
און כאָטש זי איז אַלט איצט בלויז זעכצן,
איז אַלעס פאַר איר שוין געווען.

* * *

געווען אַ זון אויפן פענצטער,
אַ פאַסמע גאָלדיקער שטויב.
געווען אַ ווינקל אין צימער,
וואו ס'האָט זיך אַמבעסטן געטרוימט.

געווען אַ פאַר'כשוף'טער גאָרטן
און אַ ווייטער צעהוידעטער וואַלד
און בלומען, וואָס וואַקסן פאַרבאָרגן
אין אַ נאָענטן־ווייטן לאַנד.

און שטילע געפליסטערטע מעשיות
איבער איר בעטל פאַרביי,
די מאַמע זינגט איר אַ לידל,
די מאַמע ברומט און דערציילט.

---

*)טע־בע־צע. — אַ באַקאַנטער אויסדרוק אין געטאָ. אַזוי האָט מען גערופן די טובער־קולאָז־קראַנקהייט. דער גרעסטע טייל פון דער געטאָ־יוגנט איז געווען מיט איר אָנגעשטעקט.

אַ יינגעלע וואַנדערט דורך ימים
זוכן זיין מאַמען אַליין.
צי האָט ער זי טאַקע געפונען ?
און וואָס וועט ווייטער נאָך זיין ?

אַ מיידעלע האַנדלט אין גאַסן
מיט שוועבעלעך קליינע אין האַנט.
פאַרוואָס זענען קינדערלעך טרויעריק
אַפילו אין מעשהלע־לאַנד ?

און שפּעטער געווען איז אַ ביכל
מיט בילדלעך פאַרשמירט און צעקנייטשט.
מיט שפּורן פון קינדישן פינגער
וואָס וואַנדערט פון זייטל צו זייט.

„מעם" מיט אַן „אלעף" צוזאַמען
לייענט מען... לייענט מען... „מאַ"..
און אַלעס צוזאַמען מאַכט „מאַמע".
אַ וואָרט און אַ כשוף אַזאַ.

אין שול אויף דער באַנק, נעבן פענצטער,
אַ מיידעלע שמייכלט מיט חן.
— איך וועל דיר באָרגן מיין בלייער,
ווילסטו מיין חברטע זיין ?

איך וועל דיר געבן די קרעלן.
כ׳האָב נאָך אַ גרין שטיקל זייד.
איך האָב אַ פעדער אַ גוטע.
און אַ רונדיק שטיקעלע קרייד.

מיר וועלן צוזאַמען קומען,
צוזאַמען שפּאַצירן אַ היים
איך וועל דיר סודות דערציילן,
ווילסטו מיין חברטע זיין ?

די לערערין שמייכלט פון ווייטן,
זי זאָגט עפּעס, צי זי דערציילט ?
אך, יאָ מען מוז גאָר איצט שרייבן
אַן אַרבעט. נישטאָ מער קיין צייט.

די לערערין האָט היינט פאַרגעבן
אַן אַרבעט צו שרייבן אַליין :
— „וואָס וועל איך אַמאָל ווערן
ווען איך וועל אַ גרויסע שוין זיין".

און שפּעטער זענען געקומען
צעעפנטע, דופּטיקע טעג.
אין שול איז אַ שענקל פאַראַנען,
אין שול איז אַ ביבליאָטעק.

„ראָבינזאָן קרוזאָ" געלייענט שוין,
און „ס'שטיבל פון פעטער טאָם"
און „מאָטל פייסי דעם חזנס"
און „הערשעלע" פון דינעזאָן.

און איצטער מישן זיך זייטלעך,
און ס'ציטערט די קינדישע האַנט.
אַ רייזע אַ וואונדערבאַר ווייטע
מיט „קינדער פון קאַפּיטאַן גראַנט".

און שפּעטער פאַרביי איז זשול ווערן,
פאַרביי וואלטער סקאָט און מיין־ריד.
געקומען ביכער אַנדערע
מיט ציטער אויף קינדישן בלוט.

געקומען „וויקטאָריאַ" פון האמסון,
געעפנט אַ צווייט מאָל די וועלט
ס'רייצט יעדער זייטל מיט אומרו,
נאָענט אַזוי און דאָך פרעמד.

עפּעס ווייסט זי, און ווייסט נישט
עפּעס רופט, עפּעס טרייבט און דערהויבט.
מיט אומרו פאַלט סוד פונעם ביכל
אויף קינדיש־מיידלישן לייב.

און איצטער קומט שלאָפלאָזע בענקשאַפט,
עס גליט און עס ציטערט איר בעט.
זי וואָלט זיך וועגן דעם אַלעם,
דער מאַמען איבערגעפרעגט.

נור זי פרעגט זיך קיינעם נישט איבער.
פאַרוואָס ? נור זי ווייסט נישט אַליין.
פאַלן טרערן אויף נאַכטיקן קישן,
אַ פרעמד און אַ נאָגנד געוויין.

נור אָפּטמאָל גאָר ווילט זיך איר טאַנצן.
און קושן אַלע אַרום.
און צעטיילן זיך אַזוי אינגאַנצן,
פאַר ערד און פאַר גאַס און פאַר זון !

ציט זיך איר לייב טאַקע איצטער
אויס, און זי ווייסט נישט אַליין.
איז זי נאָך טאַקע די זעלבע,
צי אפשר אַן אַנדערע שוין ?

די פיס אַזעלכע דינע,
די אָרעמס ווייך און פאַררונדט.
און אונטערן העמדל ציטערט
די ברוסט ביי יעדן איר שפּרונג.

און דאַן טאַקע האָט עס געטראָפן
אייגנטלעך גאָרנישט... און דאָך...
מען פלעגט נאָר צוזאַמען שפּאַצירן,
צוזאַמען אַהיימגיין פון קלוב.

ער פלעגט זי שטענדיק באַגלייטן
און שפּרייזן שטיל ביי איר זייט
און רעדן פון סאָקראַט און פּלאַטאָ
און פון דער טעאָריע פון פרויד.

זיי פלעגן לאַנג דיסקוטירן
פון נאַציאָנאַלן פּראָבלעם
און פון סאָציאַל־רעוואָלוציע
און פון אַלעם, וואָס איז געווען.

זיי פלעגן אויך רעדן פון ליבע,
אַז ס׳זענען דאָ מינים צוויי:
איינע איז ריין און פּלאַטאָניש,
די צווייטע: ...נור ער מוז שוין גיין.

ער פלעגט איר די האַנט דאַן דערלאַנגען.
— אך, יאָ, כ׳האָב נאָך זאָגן געוואָלט
די האָר דיינע זיינען נאָך הייסער
און רויטער פון גאָלדענעם גאָלד. —

ער פלעגט אין אַ ראָג דאַן פאַרשווינדן,
און זי פלעגט אין טויער אַריין,
צעיאכמעט לויפן אויף שטיגן,
מיט ווילדע צעזונגענע רייד.

און דאַן פלעגט זי ליגן אין בעטל,
מיט אויגן צעעפנט און וואַך
— צי ליבט ער מיך טאַקע פּלאַטאָניש,
צי גייסטיק, צי אַנדערש נאָך?

און טעג האָבן גרויסע צעעפנט
דעם סוד פון מיידלישער פרייד,
געווען אַ באַנק אינעם גאָרטן,
וואָס האָט שטיל געהערט זייערע רייד.

אונטער צעוויקלטע צווייגן
פלעגט פליסן לאַנג זייער טרוים.
— נאָך דער סאָציאַל־רעוואָלוציע
וועט קומען וועלט־איבערבוי.

מיר וועלן ביידע גרינדן
אונדזער פריי־קאָלעקטיוו,
איך וועל זיין דער פירער
פון אַ לאָקאָמאָטיוו.

און דו וועסט באַגריסן די בלומען
אין גאָרטן אַרום אונדזער הויז.
און ווען כ׳וועל צו דיר קומען,
וועסטו מיר דערלאַנגען אַ רויז.

וואָס בלעזלסטו דיינע ליפּן ?
דו ביסט נישט מסכים אַזוי ?
איך האָב בורזשואַזע באַגריפן,
דו ביסט אַן אַנדערע פרוי ?

גוט, וועלן בלומען באַגיסן
די, וואָס זענען שוין שוואַך.
און דו וועסט אין די פאַבריקן
טון אונדזער אַרבעטער־זאַך.

און וועל איך דיך אַמאָל טרעפן,
גראָד פאָרן דערנעבן, פאַרביי.
— העי, איך בין דיינער — כ׳וועל רופן.
און דו וועסט מיר שמייכלען : כ׳בין דיין !

* * *

וואו גייט זי דורך גאַסן אַצינדער,
ווען פרילינג איז גרין און צעהעלט
דאָס גייט זי צום געטאָ־בית־עולם
מיט זון אויף די בייניקע הענט.

באַלאַדע פון א טעניס־ראַקעטע *

(פון ציקל טע. בע. צע. ־ לידער)

חבר׳טע, איר זענט געקומען,
איצטער געקומען צו מיר ?
יאָ, כ׳האָב גלייך עס דערציטערט,
ווי נאָר האָסט די קליאַמקע באַרירט.

קומט זשע אַרייַן, וואָס שטייט איר.
איר זעט נישט, איר ווילט מאַכן ליכט ?
ס׳לויכט מיר סיי ווי אין דער פינצטער
אַהער אייער ליכטיק געזיכט.

גישקאָשע, איר וועט דאָך שוין טרעפן.
באַקאַנט אייך גענוי מיין אַדרעס :
די קיך, די בענקלעך, דאָס טישל.
און איך אַליין — ליג אין בעט.

וואָס האָט איר זיך דאָרטן דערשראָקן ?
ס׳איז גאָרנישט, מיין מאַנטל נישט מער.
אַרונטערגעפאַלן מיין היטל ?
זאָל עס זיך ליגן אויף דר׳ערד.

*) געווידמעט דעם אָנדענק פון יעקב באָרנשטיין.
אוועק מיט דעם ערשטן ווינטער־טראַנספּאָרט. 1940־41.
נישט אינגאַנצן ריכטיק דערמאָנט.

און איצטער קענט איר זיך זעצן.
וואָס פלאַטערט אַרום אייער בליק ?
דאָ זענט איר געזעסן מיט לאַנגע
ניינציק שעהן צוריק...

און איצטער וועלן מיר שמועסן
ביז טיף אין דער פינצטער אַריין.
ביז איר וועט מיך ווידער פאַרלאָזן.
נאָר איר וועט סיי ווי דאָ זיין.

איר ווילט מיר דאָס קישן פאַרריכטן ?
אָרעמט מיר אונטער מיין קאָפּ.
ווי זיס רינט איבער מיין פּנים
דער ייִיד פון דיין מיידלישן צאָפּ.

און איצטער וועלן מיר שמועסן.
אַלעס וואָס כ׳האָב דורכגעטראַכט.
דורך חושך־לאַנגע מעת-לעת׳ן,
דורך טעג פון מיין וואַכיקער נאַכט.

און טאָמער פאַרגעס איך, חלילה,
גיב מיך גלייך אַ דערמאָן.
און גיב מיר די פּאַפּיעראָסן.
נאָך איידער איך הייב עפּעס אָן.

דו זאָגסט, אַז איך טאָר ניט, אַך מיידל,
דאָס איז דאָך לכבוד אייך.
איך וועל אייך דערציילן מיין לעבן
אָט אַזוי מיטן רויך...

איז הער... איך האָב אַ מתנה
שוין לאַנג פאַר אייך צוגעגרייט.
אַ ווייסע טעניס־ראַקעטע,
פון אויבן אַביסל פאַרשטויבט.

איר וועט צו מיר מאָרגן קומען,
באַלד אינדערפרי זייגער אַכט.
איך וועל שוין וואַרטן מיט בלומען,
זיי פּליקן אַ גאַנצע נאַכט.

מאָרגן קומט זון צו מיין פענצטער
און לייגט זיך אויס אויף דער וואַנט.
מיר וועלן דאָ שפּילן אין טעניס,
מיר אַלע צוויי, זאַלבענאַנד.

און אונדזערע ביידנס טרערן,
וועלן טעניס - באַלעמלעך זיין.
מיר וועלן זיך איבערקלאַפּן,
געוויין — אַנטקעגן געוויין.

און אויבן אַ רעגנבויגן
וועט שטיין צווישן אונדז אינדערמיט.
און מיר וועלן ביידע זיך וואַרפן
מיט טרערן אַהין און צוריק.

און ווער ס׳וועט זיין דער זיגער,
וועט סייווי זיין פאַרשפּילט.
איז וואָס ? ס׳וועט אַ רעגן־בויגן,
שטיין צווישן אונדז אינדערמיט.

נור נישט גע׳דאגה׳ט, מיין קליינע,
פאַרשפּילן — נישטאָ אַזוי פיל.
און צו געווינען — אַ יום־טוב,
און צו געווינען — די שפּיל.

איר וועט קומען באַלד מאָרגן
אין ווייסן זוניקן קלייד.
און איך וועל טראָגן אַ מאַנטל
פון לויטער ליכטיקער פרייד.

וואָס שווייגט איר, דוכט זיך איר ציטערט?
ס'איז גאָרנישט, אונטן דער פּלומפּ,
פֿאַרטרונקט אים אַלע טרערן. סקריפּעט
ער, ביז ער פֿאַרשטומט.

וואָס שווייגסטו, איינציקע מיינע?
ביז מאָרגן איז דאָך שוין נישט ווייט
צינד אָן דיינע טונקעלע אויגן;
די טעניס־ראַקעטע איז גרייט.

וואָס שרעקסטו זיך, טריט אינעם דרויסן?
מען קלאַפּט ערגעץ דאָרט אין אַ טיר?
דאָס איז צום שכן צום קראַנקן,
געקומען די אייביקע רו.

זאָגסט, ס'איז אַ פֿראָסט אינעם צימער?
זע, ווי עס זומערט מיין לייב,
איך וואָלט דאָך אינגאַנצן געשוואומען
אין יום־טוב פֿון וואַרעמע רייד.

וואָס שטופּסטו מיר צווישן ליפּן
אַ לעפּעלע צוקער פֿאַר מיר?
ווי זאַפּטיק עס פֿליסט אין מיר זיסקייט...
פֿון יעדן דיין שטילן באַריר.

ווי זיס ער פֿליסט אינעם בלוט מיר,
כ'בין שכור פֿון זיסקייט אַליין.
איך ווייס, אַז דו כליפּעסט אַצינדער
פֿאַר גרויסער פֿאַר'שכור'טער פֿרייד.

יאָ, כ'האָב געזאָלט דיר דערציילן...
מיין לעבן — פֿאַרגעסן צום טויט!
איצט מוז איך זיך אַזוי איילן.... — — —
נור כ'האָב דאָך שוין אַלעס דערציילט.

וואו גייסטו, דו ווילסט ערגעץ לויפן?
דו קנעפלסט דיין מאַנטל געשווינד...
פאַרגעס נישט די טעניס־ראַקעטע,
און גיי, דו מיין מיידל, מיין קינד.

ווינטער 1943.

וויג ליד

(פון ציקל טע. בע. צע. ־ לידער)

נעכטן בין איך געשטאָרבן
און דיך נישט געבוירן, מיין קינד,
מיין טאָג איז אַוועק מיטן שאָטן.
דיין מאָרגן איז שטום נאָך און בלינד.

נעכטן בין איך פאַרגאַנגען.
ווי אַ שימער אין אויג פון דער זון —
און דו האָסט נאָך אינעם אויפגאַנג
נישט צעוויקלט די קרוין פון דיין בלום.

מיין ליכט האָט דער ווינט שוין פאַרלאָשן, —
דיין פלעמל — זיך נאָך נישט צעשיינט.
צווישן דעם מאָרגן און נעכטן
גליווערט דער חושך פון היינט.

איך האָב מיך אַ הערלעכע מעשה
געלערנט מיין לעבן לאַנג.
איך האָב זי געזאָלט דיר דערציילן
מיט שטילן פאַרבענקטן געזאַנג.

געשריבן בעת דער ליקווידאַציע פון געטאָ, סוף זומער 1944.

אַז ערגעץ אויף פעלדער, אויף ווייטע
אַקערט אַ פּויער די ערד.
אַ פּאַרע גייט אויף פון די סקיבעס,
פון פיסק פון צעהירזשעטן פערד.

און פייגל אַ יונגע כאַליאַסטרע
קרייזלען זיי נאָך אין באַגלייט.
פון שווייס וואָס פאַלט אויף די סקיבעס
וועט תבואה אויפגיין און פרייד.

דאָס האָב איך געזאָלט דיר דער־ציילן
אַ מעשה פון בלומען און ברויט
נור דו ביסט דאָך נאָך נישט געבוירן. —
די מעשה פון לעבן איז טויט.

נישט דו וועסט אויפגיין אין מאָרגן,
נישט איך האָב מיין האָפנונג פאַרזייט
אונדזערע קברים פאַרבאָרגן
אינעם בית־עולם פון היינט.

נאַקעטע פעלדער, מיין ליבער
און איבער זיי הימלען אַן טרוים.
און צווישן הימלען און ערדן
בלאָנקעט זיך אונדזער געוויין.

און הער איבער פעלדער, די ווייטע
טראָגט זיך אַן אומעטיק ליד.
עס הוידעט זיך איבער מיין קבר,
עס הוידעט זיך איבער דיין וויג.

טאָ לאָמיר ביידע איצט שלאָפן,
מיין נאָך נישט געבוירענער זון.
עס וועט זיך שוין קיינמאָל נישט טרעפן
מיין חלום מיט דיינעם פאַרשפּינט.

צעשיידונג

נאָך איינמאָל גיב מיר דיינע הייסע אָרעמס.
מיט פיבעררינגען קלאַמער אום מיין לייב.
און גורלדיק אַזוי געקנופּט, צעשטורעמט
פאַרקנוילן זאָל זיך יאָמער מיט דער פרייד.

נאָך איינמאָל זאָלן מיינע דינע פינגער,
ווי אויף אַ האַרפע שפּילן אויף דיין לייב.
און זאָלן גלידער בענקנדיק אויסזינגען
די קיינמאָל נישט געזאָגטע רייד.

נאָך איינמאָל לאָמיר פילן אונדזער אָטעם,
די וואַרעמקייט פון שמייכל און פון גלעט
ווייל מאָרגן וועט עס זיין שוין בלויז אַ חלום
פון דער איינזאַמקייט אין ווייטן וועג...

##ביים פענצטער

אין זומער־אָוונטיקער שעה
ביים פענצטער זענען מיר געשטאַנען
איך און דו.
אין שויב פון דיינע אויגן האָב איך געקוקט :
ס׳האָט וועגט דעם הימל אויבן
מיט שאָטנדיקע פאָרהאַנגען פאַררוקט.
בין איך געשטאַנען און געזען,

ווי אויפן הימל־בלוי אַרויפגעקראָכן
איז די ערד
און האָט מיט גרודעס מיט שוואַרצע פאַרשיט
די צאַפּלענדיקע זון.
אין שויב פון דיינע אויגן האָב איך געקוקט
אין גלאָז פון דיינע אויגן האָב איך דערבליקט.
ווי פון אַ קוימען לאַך אַרויסגעקראָכן
איז די נאַכט
און האָט דאָס ליכט אין דיינע אויגן
מיט לאָדנס מיט שוואַרצע פאַרמאַכט.

אין זומער־אָוונטיקער שעה
ביים פענצטער זענען מיר געשטאַנען
איך און דו.
און ווען דער חושך האָט גע׳שחט׳ן שוין דעם טאָג
און מיר זענען געבליבן דאָ אַליין
האָב איך אין דיינע אויגן פּלוצים דערזען...
אַ גליאיקע רויטקייט צעשיינט.
האָסטו געשמייכלט און געזאָגט,
אַז ס׳האָט די זון דיר
אַ ירושה געלאָזן ביים פאַרגיין.

געטאָ־ליקווידאַציע. סעפּט. 1944.

מיר קומען אום...

פלעדערמייז פליען פאַרביי פענצטער.
פליגלען פלאַטערן אויס דעם טאַנץ פון געשפענסטער
די זון איז שוין געגאַנגען...
אויף מערב־הימל ליגט צעשלאָבערט איר בעט,
נאָך הייס פון איר לייב.
אויף פורפור קישנס און צעפליקטע ציכן
ליגט נאָך דער טאָג און דערמאָנט,
באַלד וועט ער אויכעט גיין.

שטייסטו אין שעה פון אימה־געשפענסטער
אַנטקעגן דיין פענצטער
און ברומסט דיין געברום:
— ווער וועט דערמאָנען די זון?
— מיר קומען אום... מיר קומען אום...
נאָמענלאָז פאַרגייט דער טאָג, דער לעצטער.
ס׳וועט בלייבן אַ שפּין.

ווער וועט געדענקען דעם טאַטנס לעצטן קרעכץ?
ווער וועט געדענקען דער מאַמענס לעצטן ווי?
מיר קומען אום... מיר קומען אום...

---

* די ערשטע סטראָפע געשריבן אין טעג פון דער געטאָ־ליקווידאַציע. ניט באַוויזן צו ענדיקן. דאָס דאָזיקע אומפאַרענדיקטע ליד האָט מיך געפּייניקט אין קאָנצענטער ציע־לאַגער. כ׳האָב עס אַזוי פאַרענדיקט אין האַמבורג (קאָנצענטראַציע־לאַגער לאַזעל). אַרויסבאַקומען פון ערגעץ אַ בליי און עס אויפגעשריבן אויפן סופיט, איב מיין „פּריטשע”. איצטער זיך נישט אינגאַנצן ריכטיק דערמאָנט. דאָס ליד געווידמ דעם אומגעקומענעם דיכטער שמריה בונם שאַיעוויטשן, וועלכער האָט זיך צ שטאָט שמריה בונם, אַליין גערופן בונם בעל־פּיין.

ווער וועט אייביק זען דעם פּחד פון דער שוועסטערס צעפּ
וואָס ווינט צעשליסן האָט ביים לעצטן גיין ?
מיר קומען אום... מיר קומען אום...

און ווער וועט צערטלען דעם נאָמען פונעם ווייב ?
און ווער וועט אייביק רופן ס'פאַרלוירענע קינד ?
מיר קומען אום, מיר קומען אום...
און ווער וועט וויסן אַמאָל ווי עס הייסט
אָט דער, וואָס עס שטייט דאָ ביים פענצטער אַצינד ?
מיר קומען אום... מיר קומען אום...
אַז ער אַליין דער לעצטער פון אַ גרויסן שטאַם,
אַז ער אַליין דער לעצטער זינגער, בונם בעל־פּיין
ער קומט אום, ער קומט אום
און מאָרגן וועט ער אויך שוין מער נישט זיין.

די באַלאַדע פון נעכטיקן וואַלד

גערוידמעט דעם אָנדענק פון מיינע צוויי אומגעקומענע לערער:
דעם דיכטער שמחה־בונם שאיעוויטש און ארטור זיגלבוים.

נעכטן אין וואַלד איז אַ שרפה געווען,
היינט איז דאָס פעלד נאָכן שטורעם.
וואו ס'האָבן נעכטן ביימער געלעבט,
שטייען נאָר זייערע קברים.

נעכטן אין וואַלד איז אַ שרפה געווען,
היינט איז קיין וואַלד מער פאַראַנען.
היינט גלאָצן סענקעס פאַרסמאַליעט אַרויס
פון נעכטן געוועזענע שטאַמען.

וואו ס׳האָבן נעכטןביימער געלעבט,
צע׳תפילה׳ט, צעזונגען, צעבלימלט
איז היינט נאָר אַ שוויגנדע, נאַקעטע ערד
און אַ ליידיק-צערונענער הימל.

נאָר אויפן ראַנד פונעם ליידיקן פעלד
על פּי נס איז אַ סאָסנע געבליבן.
און גרעזלעך אַ פּאָר האָט אַ שכנישער ווינט
דערהאַלטן מיט אָטעם ביים לעבן.

און גרעזלעך גרינלען זיך, הוידען אין פעלד
און שמייכלען און גלייכן דעם רוקן.
עס איז אַזוי גוט צו דער ליכטיקער זון
מיט גראָזיקע גלידער זיך בוקן!

עס איז אַזוי גוט צו פילן דעם ווינט
און לאָזן זיך פון אים טראָגן,
און גראָזן זאָגן: — מיר האָבן דערלעבט,
נישט אום דעם וואַלד צו באַקלאָגן.

אַ שמעטערלינג פליט, אַ שמעטערלינג קומט.
ווי זיס איז דאָס גראָזיקע לעבן!
אַ פליג און אַ שפין וועלן נעסטן זיך באַלד
און גראָזיקע שויסן אויסוועבן.

וואָס האָט נאָך צו טון אַן איינזאַמע סאָסנע,
אַ גרינע אַליין ביים וואַלדיקן עק,
ווען ס׳זיינען דעמבעס און ליפּעס און סאָסנעס
מיט אַלע ביימער אַוועק?

וואָס האָט נאָך צו טון אַן איינזאַמע סאָסנע,
אויסער די ביימער דערמאָנען,
און זינגען פון לעבן פון רוישיקן וואַלד,
וואָס איז דאָ ערשט נעכטן געשטאַנען?

וואָס האָט נאָך צו טון אַן איינזאַמע סאָסנע
מיט אַש פון דעמבעס און צווייגן,
אויסער פון דעמבענע לעבנס און סודות
דערציילן ? נאָר ווענען דערציילן ?

אַז סאָסנעס אַלע, זיי זענען אַוועק
און איינזאַם איר סאָסנעדיק לשון.
און ס׳דרייט זיך אין רויער לופטן איר סוד
און ווערט אין דער לערקייט פאַרלאָשן.

און ס׳טרעפט — אין דער שטילער, ליידיקער נאַכט,
ווען ס׳חלומען גרעזער פון מאָרגן,
שטייט פאַר איר אויף דער נעכטיקער וואַלד
מיט וואַלדיקע פריידן און זאָרגן.

און ס׳דוכט זיך, זי הערט דאָס רוישן פון קרוינען
מיט וואַלדיק־פאַרבענקטע מחשבות.
און ס׳דוכט זיך — זי הערט ווי עס זינגען אין נעסטן
די שפּערלעך און שוואַלבן און סאָוועס.

און ס׳דוכט זיך איר אויס, אַז דער טאַטע, דער שטאַם,
וואָס האָט איר דאָס לעבן געגעבן
בויגט זיך איבער איר סאָסנישער קרוין
און דערציילט איר די מעשה פון לעבן.

און ס׳דוכט זיך, זי פילט ווי ער וויקלט איר אויף
די דאַרע, מיידלישע צווייגן.
און זאָגט צו איר: — טאָכטער, צום הימל דערהויב
דיינע אָרעמס, דיין גוף און די אויגן.

און ס׳דוכט זיך, זי הערט, ווי ער לערנט זי אויס
אויף הימל־סאַמעט די שטערן דערקענען.
און ס׳דוכט זיך, ער מאַכט איר די אייביקייט אויף
פון הויכע הימלישע תהומען.

און אָפּטמאָל, זי הערט ווי ער זאָגט צו איר מילד:
— אונטן די גראָזן, מיין קליינע,
וואָס וויגן זיך לייכט מיטן אָטעם פון ווינט —
לאָז זון דורך דיין קרוין זיי באַשיינען.

— די גראָזן, זיי ווייסן קיין הימלישן וועג,
זיי קומען און זיי פאַרגייען.
דו גיב זיי פון דיינע קרוינען דעם שטויב
און דעם אָטעם פון הימלישע בלויען.

— ווייל גראָזן אָן סאָסנעס זענען גאָר קליין
קלענער נאָך ווי זיי זענען.
נאָר סאָסנעס אָן גראָזן קענען נישט זיין,
עס קאָן זיי די ערד נאָך פאַרברענען.

און ס׳דוכט זיך, זי הערט ווי עס רוישט איר דער וואַלד
און דעמבעס שמייכלען פון ווייטן.
אַ חלום געהאַט דאָס לעבן לאַנג,
אַ דעמב מיט די קרוינען דערגרייכן.

אַ דעמב איז געוואַקסן מיט בלעטער אַ ים
מיט תפילות און שטילע באַגערן.
און ס׳האָט געחלומט די סאָסנע פון לאַנג,
זיינע מחשבות דערהערן.

און ס׳האָט געצויגן דאָס דעמבענע ליד
אַהער צו דער סאָסנעס געזאַנגען,
און אָפט ווען דער וואַלד איז געשלאָפן שוין מיד,
האָט שטיל זייער בענקשאַפט געקלונגען.

נאָר דעמב איז געוואַקסן אויף דעמבענעם שטאַם,
די סאָסנע — געוואַקסן אויף אירן.
אויף דעמבענעם וועג איז געגאַנגען דער דעמב,
די סאָסנע — געגאַנגען אויף אירן.

ער האָט די צווייגן, ווי סטרונעס געהאַט
צעוויגטע מיט וואַלדיקן ציטער.
פון אונטן פון דר׳ערד ביז אויבן אַרויף
פאַרהילט אין זיידענע בלעטער.

ער האָט דעם אָטעם פון גראָזן געהערט
געוואוסט פון די ווערים, וואָס קריכן.
און זייערע חלומות האָט ער געקאָנט,
און זייערע שטילע באַגערן.

און ער האָט געוואוסט, וואָס די קוסטעס אין וואַלד
זאָגן און וואָס זיי דערציילן,
און ער האָט געוואוסט פון פאַרבאָרגענער זאָרג
אין וואַלדיקע טיפן און היילן.

און ער האָט פאַר גראָזן בייטאָג און ביינאַכט
געברומט זיין דעמבענעם ניגון.
און ווען ס׳האָט גראָזיקע קעמפּע געלאַכט,
האָט אויך זיין ליד נישט געשוויגן.

און זי, די סאָסנע איז אַנדערש געווען,
מיט הויך פאַרריסענע צווייגן.
אונטן אויף ערדן גאָרנישט געזען,
נאָר געריסן זיך אויבן און אויבן.

און ווען ס׳וואָלט די סאָסנע קיין סאָסנע געווען
מיט וואָרצלען אין ערד נישט געזעסן,
וואָלט זי געפלויגן צו הימלען אַרויף,
און וואָלט אָן די ערדן פאַרגעסן.

זענען געוואַקסן סאָסנע און דעמב
וויט אַזוי און דערנעבן.
און האָבן פאַרציטערט צו זיך געבענקט
אויף זייערע בוימיקע וועגן.

און האָבן אַזוי פאַרציטערט געזוכט
צו באַרירן די צווייגן צוזאַמען,
נאָר ס׳האָבן געהאַלטן די סאָסנע און דעמב
זייערע בוימיקע שטאַמען.

און אין דעם וואַלד האָט אַן אָדלער געוואוינט
אַ ווילדער, צעפלאַטערטער פויגל.
אים האָט אויף בערגיקע פעלזן פאַרפעלט
דער אָטעם פאַר פליגלען און לעבן.

אים האָט געצויגן צום היימישן וואַלד,
צו קעמפּעס, צו ביימער און גראָזן...
און כאָטש פון די בערג איז דער אָדלער געוועזן,
ער האָט דעם וואַלד נישט פאַרלאָזן.

אין טעג און אין נעכט האָט געהערט זיך זיין רוף
ווייט איבער ביימער און צווייגן.
פון וואַלדיקן אָנהייב ביז וואַלדיקן סוף,
איז אָדלער, אַ שטאָלצער געפלויגן.

און אונטן פון ערד איז געגאַנגען ס׳געברום,
אַ זאַפטיק און פריילעך געווימל.
האָבן מוראַזשקעס, שפּינען געהאַט זייער זון
און די פרייד פון אַ שטיקעלע הימל.

און גראָזן זיינען פאַרגאַנגען אין נעכט —
אויף מאָרגן פרישע געקומען.
און בלומען האָבן געבליט און געוועלקט,
און געבלימלט מיט פרישע בלומען.

און וועוועריקעס האָבן געהאָפּסלט אַרום
מיט זאָרגלאָזע, לופטיקע דאגות,
אַז ס׳שיינט אויף זיי ווייניק די ליכטיקע זון,
און צו נידעריק פליען די פייגל.

און פייגל האָבן באַזונגען די פרייד
פון זייערע נעסטיקע דעכער,
און זיינען געפלויגן פון צווייגל אויף צווייג
„הויך און אויב נישט נאָך העכער".

און אונטן דערווייל איז געפלאָסן זיך שטיל
אַ קוועלכל אויף גלאָזיקן שפּיגל.
געטראָגן מיט זיך די נשמה פון וואַלד,
און ס'געברום פון וואַלדיקן ניגון.

האָבן גראָזן זיך יונגע געצוואָגן אין אים,
און זוניקע צווייגן אים נעצן געשפּונען.
האָבן נאָדלען און בלעטער געשפּילט אין אים,
און צו פעלדער, צו ווייטע געשוואומען.

ווייל העט, צו דער וועלט איז געלאָפן דער קוואַל
אַרויס פון וואַלדיקע היילן.
ער האָט די מעשה פון היימישן וואַלד
דעם ים געמוזט איבערדערציילן.

אַזוי איז געשטאַנען דער רוישיקער וואַלד
דורך זוניקע טעג און ווינטיקע שנייען
אַ שטורעם פלעגט קומען, אַ שטורעם פלעגט גיין,
דער וואַלד פלעגט זיך ווידער באַנייען.

פון וואָרצלען פון טיפע געפלאָסן איז זאַפט,
דורך מעך און דורך גליוער און שימל.
אַזוי איז געגאַנגען דער אָטעם פון ערד
אַרויף דורך די ביימער צום הימל.

נאָר נעכטן ביינאַכט איז אַ שרפה געווען
אין וואַלד דעם צעוויגטן מיט לעבן.
און אומקום פון אַלע וועלטן געבראַכט
פון אַלע ימים און וועגן.

און האָזן און הירשן, וואָס האָבן צום פעלד
געוואָלט מיט די קליינע אַנטלויפן,
האָבן ברענענדע רינגען דעם וועג זיי פאַרשטעלט,
און פעטליעס אויף העלדזער פאַרצויגן.

און פייגל, וואָס האָבן געטרילעט פון פרי
און היימישע נעסטן באַזונגען,
האָבן פלאַמען די פליגלען צעשפרייטע אין פלי
ווי פאַקעלן אונטערגעצונדן.

און דאַן איז די שרפה מיט יובל אַוועק
צו וואַלדיקע, הייליקע טיפן
געקוילעט דאָס קוועלכל מיט שרפה׳קע העק
און אין פלאַמען זיין וואַסער פאַרטריקנט.

און איינזאַם איז פלוצלינג געוואָרן דער וואַלד
דורך אַלע וועלטן פאַרגעסן.
און זיינע גירלאַנדעס זיינען אויף ערד
געלעגן פאַרשטייפט און צעריסן.

און הויך האָט געקרעכצט דער איינזאַמער וואַלד,
פאַריאושטע צווייגן געבראָכן.
ווען פלאַמיקע צונגען זיינען אַרויף
צו דעמבעס און סאָסנעס פאַרקראָכן.

האָבן דעמבענע גופים און סאָסנישע שטאַמען
געלייגט זייערע קעפּ אויפן אַש פון די גראָזן.
און זיינען מיט גראָזן פאַרגאַנגען צוזאַמען,
ווי זיי האָבן געלעבט מיט די גראָזן.

און יענער, דער אָדלער פון היימישן וואַלד,
וואָס ווינט האָט אויף פעלדער פאַרטריבן
האָט געזען ווי ס׳פאַרגייט אין פלאַמען זיין וואַלד,
און פאַרשטאַנען, וואָס איז אים געבליבן.

ער האָט זיך די פֿליגלען צעבראָכן אַליין,
אַליין זיך צעשמעטערט דעם שאַרבן,
און שטיל נור געפּרעפּלט: ווען וועלדער ברענען,
מוזן אָדלערס די שטאָלצע שטאַרבן.

און הימל און ערד זיינען שרפה געוואָרן,
געביסן פון פלאַמיקע צונגען.
ס׳האָט פייער מיט אומקום — פאַרסמאַליעטע ציין
דעם וואַלד און זיין ניגון פאַרשלונגען.

נעכטן אין וואַלד איז אַ שרפה געווען,
היינט איז אַ פעלד נאָכן שטורעם,
וואו ס׳האָבן נעכטןביימער געלעבט,
שטייען נאָר זייערע קברים.

און ביי דעם ראַנד פונעם נעכטיקן וואַלד
שטייט נאָר אַ סאָסנע אַ מידע,
חלומט, אַז ס׳לעבט נאָך דער בוימיקער שטאַם
און וועקט זיך אַלע מאָל איבער.

וואָס האָט נאָך צו טון אַן איינזאַמע סאָסנע,
אַז נישט נאָר ווידער דערמאָנען,
און שמועסן שטיל מיטן היימישן וואַלד,
ווי ער וואָלט דאָ דערנעבן געשטאַנען?

נאָר אָפּטמאָל, זי בעט זיך, — לאָזט מיך צורו,
איר ביימער פון נעכטיקן לעבן,
לאָזט מיך זיין ווי דאָס גרעזל, די בלום,
אויב ס׳זענען מיר טעג נאָך געגעבן.

אין אויפגאַנג נאָך דער שרפה׳קער נאַכט,
לאָזט מיך צעצווייגן די צווייגן,
אויף ווינט פונעם נייעם, געבוירענעם טאָג
לאָזט מיך צו רחבות אויפשטייגן.

און זאָל אויף מיר פאַלן דער פייכטער טוי
ווי די זריעה פון צייטיקן לעבן.
און זאָל פון מיר פאַלן דער אַש און דער שטויב,
וואָס איר האָט מיר ביז היינט מיטגעגעבן.

קום מער נישט צו־חלום, דו וואַלדיקער דעמב
מיט דיין אַלטן, דעמבענעם ניגון.
און רוף נישט צו מיר: — דו סאָסנע, געדענק!
דערצו ביסטו לעבן געבליבן!!!

און פייניק מיך נישט אין די זאַפטיקע נעכט,
אַז נאָמענלאָז ביסטו פאַרגאַנגען,
אַז קיינער טראָגט נישט דיין בענקשאַפט אין האַרץ,
און ס׳וועט קיינער דיין ניגון נישט זינגען.

לאָז מיך צורו, דו פאַרגאַנגענע פיין
און לאָז מיך זיין ווי דאָס גרעזל.
לאָזט מיך אָטעמען, גיט מיר די פרייד,
זאָל זינגען מיין בלוט, וואָס עס ריזלט.

כ׳וויל האָבן אַ נייעם פאַרשיכורטן גאָט,
און אַ פריידיקן שוואונג אין די גלידער,
כ׳וויל האָבן אַ נייעם פאַרכישופטן סוד
און נייע, צעפידלטע לידער!

לאָזט מיך וואַרטן, ס׳זאָל קומען די בין,
אַ בינשטאָק און צווייגן זיך בויען.
זאָל טריפן האָניק אויף סאָסנישן גוף
דורך נעכט ביזן אויפגאַנג דעם גרויען.

דער טאָג, וואָס פאַרגייט, און דער נייער, וואָס קומט,
איז זאַפטיק און קוואַליק מיט לעבן,
לאָזט מיך אַ וויג טאָן, לאָזט מיך אַ ריס טאָן,
לאָזט מיך אויפסניי זיך דערהויבן! —

און דעמאָלט טרעפט, ווען די סאָסנע פאַרמאַכט
מיט תפילה די קרוין פון די צווייגן,
קומט ווידער דער וואַלד פון נעכטן צוריק
און קוקט אויף איר אין זיין שווייגן.

און דאַמאָלט טרעפט, אַז עס שאַרן פאַרביי
די ביימער אין שווייגנדע רייען,
און דאַמאָלט קומט דער אָדלער אויפסניי
אויף צעבראָכענע פליגלען צו פליען....

און ווידער רופט זי דער נעכטיקער וואַלד
מיט אַן עכאָ פון בוימיקע שטימען:
— שוועסטער סאָסנע, שוועסטער, דערמאָן!
מיר קומען צו דיר...! מיר קומען...!

— דו מוזט דעם וואַלד דיר טראָגן אין קרוין
אונדזער אַש און די גרינע צווייגן,
אונדזער ליד מוזטו ברומען, כאָטש דו ביסט אַליין,
און אויפמאַכן מוזטו דיין שווייגן.

און דאַמאָלט קומט צו דער סאָסנע צו גיין
דער אַלטער שטאַם פון איר פאָטער.
און דוכט זיך, זי פילט אויפן רוקן אַ צווייג
און דוכט זיך, ער פליסטערט איר: — טאָכטער.

לאָז זיי, די גראָזן, זיי גרייטן דעם זאַפט,
חרובע ערד זאָל אים זייגן...
האָסטו דען אַ וועג אַ צווייטן, מיין קינד?
דו ביסט אַ סאָסנע געבוירן.

ס׳וועט קומען אַ טאָג, דו סאָסנעלע מיין,
ס׳וועט מאָרגן אַ וואַלד דאָ זיין ווידער,
דאַן וועסטו טרייסלען פון זיך אונדזער אַש
אויף קעפּ פון די ביימער די גרינע.

ס׳וועט אויפגיין אַ וואַלד אויף חרובער ערד,
ס׳וועלן דעמבעס און סאָסנעס קומען,
זאָל פאַלן אויף זיי אונדזער אַש, אונדזער שטויב
ווי פילע און הייליקע זאָמען...

בריסל, פעברואַר 1946.

ממעמקים

צו די חורבות פון לאָדזשער געטאָ.

פון די טיפענישן רוף איך דיך,
ליד פון פאַרשניטענער היים...

דאָרט צווישן צעפוילטע פלויטן און בלינדע לעכער
זוכסטו דיין אייגענעם שפור,
ווי אַ פאַרבלאָנקעטער הונט.
און הוידעסט זיך אויף ברעטער פון צעשיטע דעכער,
ווי אויף אַשיקן געוועב פון איר דור —
אַן איינזאַמע שפין.

דאָרט וויינסטו אַריין אין אַ פאַרטרוקנטן ברונעם,
ווי אויף אַ מאַמעס טויטער ברוסט —
אַ לעכצנדיק קינד.
און יאָמערסט אַרויס פון אַ צעפאַלענעם קוימען
אַזוי קלאָגעדיק און וויסט,
ווי אַ בית־עולמדיקער ווינט.

דאָרט קלימפערסטו אין נאַקעט־צעשפּאָלטענע שויבן,
ווי אין אומקום־געציטער —
אַ האַרבסטיקע פליג.

און הוידעסט זיך מיט גראָזן אויף חרובע שטיינער,
ווי די נשמה איבער אַ קבר

— — — — — — — — — — — —

ווי די שכינה איבער אַ וויג.

דו הייליק ליד פון חרובער היים
דאָרט וואָגלסטו דורך גאַסן וויסט און נאַקעט
און רופסט פון יעדער שמאטע, יעדער שטיין
דיין שטום געררוף פון ממעמקים.

אַט זע איך דיך דאָרט אויף מלינארסקע, מארישינער
ווי דארסט מיט אַ דאָרן אין טרוקענער ערד.
אַמאָל ביסטו דאָרט אויפגעגאַנגען מיט דער באָטווינע, *
וואָס האָט זיך רויט געגרינט פאַר יעדער שוועל.

און אויפגעגאַנגען איז דאָרט ציטריק דינע ציבעלע,
און קאַרטאָפל-בייטן האָבן שמייכלענדיק געבליט,
און ווילדגראָז האָט גערייניקט דאָרט אַ געטאָ יידענע
און מיט אַ קענדל וואַסער האָט געשפּאַנט אַ געטאָ־איד.

און פייגל האָבן קיינמאָל שענער נישט געזונגען,
ווי דאָרטן אויף אַ דאַרער צווייג.
ס׳איז קיינמאָל האָפנונג אַזוי גרין נישט אויפגעגאַנגען,
ווי אויף אַ הויקערדיקער געטאָ־בייט.

און כאָטש געהאָנגען איז דער הימל אויבן,
אַרומגעזיימט מיט קאָלבעס און מיט זשאַווער דראָט,
דאָך האָט אין ערגעץ אַזאַ טעם געהאַט דאָס לעבן
און פאַר קיינעם אַזוי נאָנט געווען איז גאָט.

— — — — — — — — — — — — —

---

* אין געטאָ האָט כמעט יעדער געהאַט אַ בייט ערד, וועלכן ער האָט באַאַרבעט. די ירוקטן פון דער דאָזיקער אַרבעט האָבן מער געגעבן דער נשמה ווי דעם לייב.

דאָרט האָסטו זיך געשפּינט אין שאָטנדיקן פּייפּער־געסל,
וואו ס׳האָבן אין פאַרנאַכטן זומערדיקע, לינדע
געשפּילט אין „בלינץ״ מיט מלאך־המות
די לעצטע יידישע קינדער.

און האָבן „סטרולקעס״ ווי דעם גורל געוואָרפן
אויף הילצערנע שטיגן, צי אויף אַ פענצטער.
און האָבן אין „יאַג״ געשפּילט מיט אייגענע שאָטנס
און מיט נאַכטיקע אימה־געשפּענסטער.

דאָרט האָבן מיטן לעצטן אָטעם חושכדיקע מאַמעס
דאָס פייער אויף היימישע קיכן צעבלאָזן
און האָבן „קאַווע־פּלעצלעך״ שוואַרצע געפּרעגלט *
און טראָפּנס אייל מיט קוואַלן טרערן אונטערגעגאָסן.

און טאַטעס האָבן מיט ציטריקע פינגער
חלקים ברויט אויף אַ שטריקל-וואָג געוואויגן,
און פלעגן אַ שניצעלע דערלאַנגען צו די קינדער
און תאווהדיק עס פלעגן צאַפּלען זייערע הונגעריקע אויגן...

ס׳איז קיינמאָל אַזוי זיס נאָך נישט געווען דער ביסן,
ווי דאָרטן ביי דעם געטאָ־טיש,
ווען ס׳פלעגט אַ מאַמע פאַרעדיקע וואַסער־זופּ צוגיסן
און לעפל האָבן יום־טובדיק אין טעלער זיך צעמישט

און קיינמאָל האָבן ווענט געשיינט נאָך אַזוי ליכטיק,
ווי אונטער שוואַרצע פענצטער פון דער היים,
ווי ביי דעם לעצטן מאָלצייט, אין דער שעה דער לעצטער,
ווי ביי די לעצטע משפחהדיקע רייד.

---

* אין געטאָ איז געווען אַן ערזאַץ־קאַווע, וועלכע איז געווען לייכטער צו באַקומען ווי עפּעס אַנדערש. דעריבער האָט מען פון דער „קאַווע״ געמאַכט פאַרשידענע מאכלים און אַפילו זופּן געקאָכט. די דאָזיקע „עסנס״ האָבן צייטווייליק פאַרשטאָפּט דעם הונ־גער און דערביי צעלעכערט דעם מאָגן.

— — — — — — — — — — — —

האָסטו געשפּינט זיך דאָרטן אויף מאַסאַרסקע —
אין אַזאַ שטילן בין־השמשותדיקן שבת,
ווען ס׳זענען מיט פאַרמעט־פּנימער אַנטקעגן הימל געזעסן
די לעצטע שווייגנדיקע יידישע באָבעס.

און זיידעס, די לעצטע, מיט באָרד און פּיאות,
פאַרוויקלט אין אַלטע צעריסענע זאָקן, *
האָבן תהלים־פּסוקים איילנדיק אַזוי געפּרעפּלט,
אַז זיי ווען ווישט באַווייזן, ווי זיי וואָלטן זיך געשראָקן.

און אין שטומע יום־כּפּור־פאַרנאַכטן
ביסטו אויפגעגאַנגען מיט כּל־נדרידיקן ניגון,
מיטן געיאָמער אונטער לאָדנס פאַרמאַכטע
פון לעצטן מנין שמע־ישראל יידן.

און קיינמאָל האָט אַ לעבן אַזוי נאָך נישט געצאָרנט,
און קיינמאָל האָט אַ גבור אַזוי נאָך נישט געוואויעט,
און קיינמאָל האָט אַ תּפילה אַזוי נאָך נישט געבעטלט
און קיינמאָל האָט אַ בעטלער אַזוי נאָך נישט געשנאָרעט

— — — — — — — — — — — —

אַזוי האָסטו געוועבט זיך טעג און יאָרן
איבער אַ פּרעס־אייזן, איבער אַ זעג,
איז דיין ליבע און דיין שנאה אויפגעשוואָלן
און תהומיק טיף געווען דיין גלויבן און דיין שרעק.

און האָסט געשפּינט זיך מיטן שניידערישן זמר:
„ווען אונדזער אָרעם שטעטל ברענט...“
און טרערנדיק אַזוי דו האָסט אַראָפּגערונען
פון ליפּן איבער ביינערדיקע הענט.

* די גאָר פרומע יידן האָבן טראָץ דעם פאַרבאָט נישט אַראָפּגענומען באָרד און פּיאות, זיי זיינען שטענדיק געגאַנגען אַרומגעהילט מיט אַלטע טיכער און זאָקן אַרום פּנים.

נאָר אָפּטמאָל האָסטו זיך פאַרצויגן העכער
און האָסט זיך מיט מאַשינען־רויש צעקלונגען,
ווען ס׳האָבן יונגע זין און טעכטער
זיך יובלדיק מיט אינטערנאַציאָנאַל צעזונגען.

און ס*האָבן פויסטן זיך צו דראָטן אָנגעצויגן
און שמשון האָט אין אויגן זיך צעפייערט,
נאָר שמשון אינעם געטאָ איז אָן האָר געווען...
אָן איין גראַנאַט, און אָן איין „שפייער״.

און ס׳זענען העגט נאָך קיינמאָל אַזוי נאַקעט
נאָך קיינמאָל אַזוי נעבעכדיק געווען,
ווי דאַן ווען ס׳פלעגן יענע יונגע פינגער
ווידער פאַלן אויפן זעג און אויפן אייזן.

און קיינמאָל זיינען הימלען געווען אַזוי חושך,
און קיינמאָל וועלטן אַזוי טויזנטפאַך פאַרשלאָסן,
און קיינמאָל איז אַ פאָלק אין זיין תפילה דער לעצטער
נישט געווען אַזוי איינזאַם און פאַרלאָזן.

— — — — — — — — — — — — —

דו הייליק ליד פון חרובער היים.
אויף זשאווער־דראָט געקרייציקטער דו, ניגון שטומער,
דו גוף צו הונדערט מאָל הונדערט געשענדעט,
דו צו טויזנט מאָל טויזנט — געלייטערטע נשמה.

דאָרט הענגסטו איצט אויף סקריפּענדיקע דעכער,
ווי אויף די מאסטן פון אַ דערטרונקענער שיף,
און רופסט צו הימלען בלוי אַזוי צעעפנט
פון די דערטרונקענע דעם ממעמקים-רוף.

און היינט גייט ווי דעמאָלט אונטער די זון
אונטער פעלדער, אונטער מארישין, *
און דו טוליעסט זיך היינט, ווי נ׳אַ זעגל פאַרשפּינט
אין אַ צעריסענער, אַלטער גארדין.

און פלאַטערסט אין ווייסן אַשיקן שטויב
אַרויס פון בלינדע, אַנשויביקע פענצטער
ווי אַ חלום אַ ווייסער, ווי אַ שלומדיקע טויב
איבער אַ שטאָט פון טויטע געשפּענסטער.

און צעוויאַנעסט דיין ווייסקייט איבער אַלע גאַסן
און הענגסט זי אָן אָן יעדער ראָג,
ווי זי וואָלט אַ שטריק, אַ צעקנופּטע געוועזן
פון אַ שטומען דערטרונקענעם גלאָק.

און שלעפּסט דיין שנור פון פאַרשוויגענעם ניגון
אַרויף, אַרויף צו דער געטאָ־בריק. **
און ווי אויף קלאַווישן — צעבראָכענע שטיגן
באַמבלען דיינע צעריסענע שטריק.

און שפּעטער ציסטו זיך און טראָגסט זיך העכער,
ביז צום קירכע־שפּיץ אויף אַלטן מאַרק.
און שלייערסט אום אַלע מצבהה־דיקע דעכער
מיט ווייסן שטויב פון דיין געזאַנג

* מארישין. אַ הינטערשטאָטיש־דערפל. איינגעגלידערט אין געטאָ. דאָרט האָבן זיך געצויגן אַ פּאָר גראָזיקע פעלדער. זומער פלעגן אין די כאטקעס דאָרט וואוינען די געטאָ־מושלים אויף דאַטשע. דאָרט איז געווען דער אַלטער יידישער בית־עולם, דער־נעבן די באַן־ליניע וועלכע האָט אַוועקגעפירט טויזנטער צו פאַרניכטונג.

** דאָס געטאָ איז געווען איינגעטיילט אין דריי קווארטאלן, באַזונדער אַרומגעצוימטע מיט דראָט. צווישן די קווארטאלן, אינמיטן וועג זיינען געפאָרן שטאָטישע טראַמווייען, אויטאָס, פורן, געבראַכט די איינציקע גרוסן פון דרויסן. איין טייל פון געטאָ איז גע־ווען פאַרבונדן מיטן אַנדערן דורך אַ הילצערנער בריק.

און איבעראַל עס שוועבט דיין אַש, דיין אָטעם
און קייטלסט זיך מיט אים דורך אַלע טירן,
ביז פון אַלע לעבער קומען אָן די שאָטנס
און פירן דיך אויף דיינע נאַכט־שפּאַצירן.

און ווידער קומסטו אויף לאָטניטשע־געסל
דאָרט שטייט אַ הייזל מיט לאָדנס האַלב אָפן,
דאָרט האָט אַ מיידעלע אַמאָל אלף־בית געלערנט
און אַ טאַטע האָט זי בלימעלע * גערופן.

און ס'שטייט נאָך אַלץ דאָרט אונטערן פענצטער
דאָס ליידיקע וויגעלע פון איר ליאַלקע,
און צעשלאַבערט אויף אים, מיט אַרבל צעוואָרפן
ליגט דאָרט איר טאַטנס מארינאַרקע.

דאָרט וועבסטו זיך אַריין אין שווייגנדיקן וויגל
און דעקסט זיך מיט די פּאָלעסביידע איבער.
און שטומסט, ביז נאַכט מיט שוואַרצע טיכער
קריכט אַרויס פון אַלע גריבער.

ס'איז נאַכט שוין לאַנג פאַר טויטער בלימעלען
און נאַכט פאַר איר טאַטן, דעם טויטן,
נור נישט פאַר דיר, דו הייליקער ניגון,
דו וועדסט אין דער וויג ערשט געבוירן.

גייסט אויף פון אַ שטיקל פאַרשימלט פּאַפּיר
אין טאַטנס קעשענע פאַרבליבן,
גייסט אויף פון אַ לאַנג שוין פאַרטרוקנטער טרער
צווישן שורות פאַרמעקט און צעריבן.

---

* אַזוי האָט געהייסן דאָס טעכטערל פונעם אומגעקומענעם געטאָ־דיכטער ש. ב. שאיעוויטש.

און פול ווערט דיין אַשיקע ווייסקייט מיט גוף
און רויט ווערט די נאַכט יענע וויסטע;
גייסט אויף מיטן ממעמקים גערוף
פון טויטן געטאָ־דיכטער.

און דו גייסט אויף מיט פרייד,
און דו גייסט אויף מיט ליבע,
און גייסט אַרויס פון שטויב
און שטייגסט אַריבער גריבער.

און דו צעוויגסט די ערד
מיט דיין געציטער,
און דו צעברעכסט די שווערד
פון אַלע אַלטע געטער.

און פירסט די מידע ערד
אַרויס פון אַלטן מדבר,
און לייענסט פון אַלע בערג
די נייע עשרת הדברות.

און מיט דיין יעדן קרעכץ ציטערן דורות,
און ס׳גליט דיין יעדער טרער אויף זייערע באַקן:
אָט שטייען זיי אַליין אויף שייטער פייער
און רופן דיין גערוף פון ממעמקים.

— — — — — — — — — — — —

דו אָפענער ניגון באַפרייטער
דו הייליק געשענדעטע ליד.
טראָג זיך ווי די נשמה איבער אַ קבר
גיי אויף ווי די שכינה איבער אַ וויג.

נישט די לעצטע זיינען זיי געוועזן
און נישט אויף אייביק זיינען זיי פאַרגאַנגען.
אין אונדזער זיין וועלן זיי לעבן
און אויפגיין אין אונדזערע געזאַנגען.

פון יענעם כתב, פון יענעם ציטער,
פון יענער טרער אויף שימלענדיק פּאַפּיר —
עס פירט דיין הויך און יעדער אָטעם
דער ניגון־ווינט אַהער צו מיר.

טאָ רוף איך דיך פון טיפענישן, דו מיין ליד
גיי אויף פון זייער אַש און זייערע ביינער;
קום אַריין אין מיין יונגן, צעפיבערטן גוף
מיט זייערע נישט דערחלומטע בענקשאפטן און נישט
דערזאָגטע געוויינען.

און אייביק זיי אין מיין יעדן טאָג,
און הייליק אין מיין יעדער שורה.
גיי אויף אין מיין יום-טובדיקן בלוט
מיט גרינער האָפנונג און מיט גבורה.

בריסל, סעפּטעמבער 1946.

דאָס ליד געשריבן געוואָרן נאָך איידער כ׳האָב געוואוסט, אַז מען האָט אין לאָדזש אויף אַ באַלוטער מיסטקאַסטן געפונען צוויי לידער פונעם דיכטער שאַיעוויטש. זיי זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן דורך דער היסטאָרישער קאָמיסיע א. נ. „לן־לך״.

טאַטע

כ׳בין היינט אויפגעשטאַנען אינדערפרי
מיטן טעם פון דיין נאָמען אויף די ליפּן.
כ׳האָב דערפילט דאָס וואָרט,
און דעם גלי פונעם ליד.
כ׳האָב פאַרשטאַנען: שוין גענוג,
איצט איז צייט צו פאַרלעשן
די סיוויי טויטע זון פון מיין טאָג

און די צאַפּלענדיקע פרייד,
פאַרסמען מיט מיין קלאָג.
טאַטע,
כ׳בין היינט אויפגעשטאַנען אינעם מאָרגן
מיט אויסגערוטע בליקן צו דעם טאָג,
אין האַרצן ערגעץ ווידער שוין פאַרבאָרגן
אַ נייער, אויפגעבליטער סוד.
ביסטו געקומען מיט דיין שאָטן
אַנטקעגן צו מיין זון־באַגאָלדט געזיכט
און האָסט גערופן מיט די טריבע, גוטע אויגן:
— טאָכטער, גיב מיר אָפּ מיין ליכט!
האָסטו אַרויסגעריסן אַלעביימער
און די גראָזן אונטער מיינע טריט,
האָסט צעטריפט אויף אַלע שטיינער
גליווער פון דיין טויטן בלוט.
טאַטע.
הייסע זענען מיינע נעכט, און טיפע;
טיף, ווי ס׳ציטער פון מיין יונגן לייב,
האָסטו פאַרשניטן מיר ס׳געזאַנג פון לעבן
און אָנגעבראַכט ס׳געזאַנג פון טויט.
און כאָטש ס׳איז זיס דאָס ברויט, וואָס כ׳קיי,
דאָך ווערגסטו מיך אין יעדן ביסן.
דו בייסט זיך איין מיט הונגער אין מיין פרייד,
דו בייסט זיך איין אין יעדן מיין פאַרגעסן.

נור האָב קיין מורא, ס׳איז דער סם
מיר זיסער ווי דער יום־טוב־האָניק,
איך ציטער איבער אים און זויג
די טראָפּנס פון דערמאָנען.

נור האָב קיין מורא, כאָטש ס׳טוט וויי,
ווען קומסט און פּויקסט מיר אינעם האַרצן, —
דאָך הייליק־זיס איז יעדער פּיין,
כאָטש איינגעהילט איז זי אין שוואַרצן.

ווייל סייווי ווייס איך, טאַטע,
וואו כ'זאָל היינט נישט שפּאַנען,
איז עס דער עולה־רגל־וועג צו דיר.
פונוואַנען ס'זאָלן מיינע טריט נישט קומען,
קומען זיי פון דיר, פון דיר...

אין אַלע לופטן הויכט דיין אָטעם,
אין אַלע ערדן רוט דיין הייליק לייב,
אין אַלע טעג און נעכט גייט אויף דיין שאָטן
און שטויבט מיט אומעט אויף מיין פרייד.

כ'וועל קיינמאָל קלאָג־לידער נישט זינגען אויף דיין קבר.
ס'וועט קבר דיינס מיר זיין דער איבעראַל.
און ווייל כ'ווייס ניט וואו ס'ליגט דיין געביין און אבר,
וועל איך באַווײינען יעדער באַרג און טאָל.

און כאָטש כ'וועל מער קיינמאָל דיינע פינגער,
נישט פילן אויף מיין הייסן מיידל־קאָפּ!
און דו וועסט מער מיט ווערטער שטילע
נישט אויפמאַכן דעם וועג צו גאָט.

דאָך וועל איך, טאַטע, מיט דיר שפּאַנען,
דיין ניגון וועט מיר ברומען אין באַגלייט.
און אויב כ'וועל הייליקייטן ערגעץ וואו געפינען,
וועלן מיך ברענגען צו זיי דיינע טאַטע־רייד.

בריסל, דעצעמבער 1945.

* * *

אַזוי שטיל שווימט דער וואָלקן איבער מיין קאָפּ,
און שטיל איז די ערד.
פון צווייגן פאַלט בליעכץ אין מאַיקן סאָד,
און פאַרוועלקט.

אַ מאַמע רופט אירע קינדער אַהיים
פון טויאיקן פעלד.
בין־השמשות וויקלט אין נעפּלען שוין איין
די פּעלזיקע בערג.

איך שטיי צווישן הימל און נאַכטיקער ערד
און איך שוויג.
און עס רופט נאָך צוריק מיך דער יאָמער,
וואָס כ׳האָב נישט דערוויינט,
און הייס נאָך דאָס ליכט אין מיין אויג,
וואָס האָט נישט דערברענט,
און ס׳ציטערן שטיל מיינע נאָך נישט
דערצערטלטע הענט.
שטיי איך אַזוי צווישן הימל און נאַכטיקער ערד
מיט מיין טאָג
און ס׳רופט מיך דאָס אָפענע ליד,
וואָס כ׳האָב נישט דערזאָגט.